

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
YVES BOT
της 19ης Απριλίου 2012¹

Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-71/11 και C-99/11

Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας
κατά
Υ (υπόθεση C-71/11),
Z (υπόθεση C-99/11)

[αιτήσεις του Bundesverwaltungsgericht (Γερμανία) για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Οδηγία 2004/83/ΕΚ — Θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων — Προϋποθέσεις της χορηγήσεως του καθεστώτος του πρόσφυγα — Άρθρο 9 — Έννοια του όρου “πράξεις διώξεως” — Ύπαρξη βάσιμου φόβου διώξεως — Σοβαρή προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας — Πακιστανοί υπήκοοι μέλη της θρησκευτικής κοινότητας Ahmadiyya — Πράξεις των πακιστανικών αρχών σκοπούσες στον περιορισμό του δικαιώματος εκδηλώσεως του θρησκειώματος δημοσίως»

1. Με τις παρούσες προδικαστικές παραπομπές, το Δικαστήριο καλείται να καθορίσει ποιες πράξεις συνιστούν ενδεχομένως «πράξη διώξεως» στο πλαίσιο σοβαρής προσβολής της θρησκευτικής ελευθερίας. Πρόκειται για θεμελιώδες ερώτημα καθόσον η απάντηση επ’ αυτού προσδιορίζει ποιος, μεταξύ των αιτούντων άσυλο, μπορεί να διεκδικεί το καθεστώς του πρόσφυγα και να τυγχάνει διεθνούς προστασίας κατά την έννοια της οδηγίας 2004/83/ΕΚ².

2. Οι αιτήσεις αυτές εντάσσονται στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, εκπροσωπούμενης από το Bundesministerium des Inneren (Ομοσπονδιακό Υπουργείο Εσωτερικών), το οποίο εκπροσωπείται με τη σειρά του από την Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Μεταναστεύσεως και Προσφύγων)³, και των Υ (υπόθεση C-71/11) και Z (υπόθεση C-99/11), δύο Πακιστανών υπηκόων αιτούντων τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα. Τα δύο αυτά άτομα αποτελούν ενεργά μέλη της κοινότητας Ahmadiyya, ισλαμικού μεταρρυθμιστικού κινήματος, αμφισβητούμενου από πολλών ετών από τους μουσουλμάνους σουνίτες που αποτελούν την πλειοψηφία στο Πακιστάν, οι θρησκευτικές δραστηριότητες του οποίου περιορίζονται σοβαρά από τον Πακιστανικό Ποινικό Κώδικα. Έτσι, οι Υ και Z δεν μπορούν να ομολογούν δημοσίως την πίστη τους, χωρίς οι πρακτικές αυτές να κινδυνεύουν να κριθούν βλάσφημες, κατηγορία για την οποία, κατά τις διατάξεις του εν λόγω κώδικα, διατρέχουν τον κίνδυνο να καταδικαστούν σε φυλάκιση ή και να τους επιβληθεί η θανατική ποινή.

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

2 — Οδηγία 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους και περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (ΕΕ L 304, σ. 12, και —διορθωτικό— ΕΕ 2005, L 204, σ. 24, στο εξής: οδηγία).

3 — Στο εξής: Bundesamt.

3. Το Bundesverwaltungsgericht (Γερμανία) θέτει, κατ' ουσίαν, τρία ερωτήματα στο Δικαστήριο. Καταρχάς, ερωτά κατά πόσον μπορεί προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας, και ιδίως του δικαιώματος του ατόμου να βιώνει με παρρησία και πλήρως την πίστη του, να αποτελεί «πράξη διώξεως» κατά την έννοια του άρθρου 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας.

4. Ακολουθώς, το αιτούν δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο αν η έννοια της πράξεως διώξεως πρέπει να περιορίζεται μόνο στις προσβολές που θίγουν τον «σκληρό πυρήνα» της θρησκευτικής ελευθερίας.

5. Τέλος, ερωτά το Δικαστήριο αν είναι βάσιμος ο φόβος του πρόσφυγα ότι θα διωχθεί κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ', της οδηγίας εφόσον προβεί, κατά την επιστροφή του στη χώρα καταγωγής του, σε θρησκευτικές πράξεις που θα εκθέσουν σε κίνδυνο τη ζωή του, την ελευθερία του ή τη σωματική του ακεραιότητά του, ή αν, αντιθέτως, μπορεί ευλόγως να αναμένεται από το εν λόγω άτομο ότι θα απέχει από την άσκησή τους.

I – Το νομικό πλαίσιο της Ένωσης

6. Το κοινό ευρωπαϊκό σύστημα για το άσυλο βασίζεται στην πλήρη και συνολική εφαρμογή της Συμβάσεως περί του καθεστώτος των προσφύγων⁴, καθώς και στην τήρηση των δικαιωμάτων και των αρχών που αναγνωρίζει ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁵.

7. Στο πλαίσιο του συστήματος αυτού, η οδηγία επιδιώκει την καθιέρωση ελάχιστων κανόνων και κοινών κριτηρίων σε όλα τα κράτη μέλη για την αναγνώριση στους αιτούντες άσυλο του καθεστώτος του πρόσφυγα κατά την έννοια του άρθρου 1 της Συμβάσεως της Γενεύης. Τα κράτη μέλη παραμένουν, συνεπώς, ελεύθερα να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ ευνοϊκότερες διατάξεις ως προς το ποια είναι τα πρόσωπα που πληρούν τις προϋποθέσεις για τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα, στο μέτρο που οι διατάξεις αυτές συνάδουν με την οδηγία⁶.

8. Η έννοια του «πρόσφυγα» ορίζεται στο άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας, με την ίδια φρασεολογία που χρησιμοποιείται στο άρθρο 1, τμήμα Α, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, της Συμβάσεως της Γενεύης, ως εξής:

«“πρόσφυγας”, ο υπήκοος τρίτης χώρας ο οποίος, συνεπεία βάσιμου φόβου διώξεως λόγω φυλής, θρησκείας, ιθαγένειας, πολιτικών πεποιθήσεων ή συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα, ευρίσκεται εκτός της χώρας της ιθαγένειάς του και δεν είναι σε θέση ή, λόγω του φόβου αυτού, δεν επιθυμεί να θέσει εαυτόν υπό την προστασία της εν λόγω χώρας [...]

4 — Η Σύμβαση αυτή, η οποία υπογράφηκε στη Γενεύη στις 28 Ιουλίου 1951 [Recueil des traités des Nations unies, τόμος 189, σ. 150, αριθ. 2545 (1954) (στο εξής: Σύμβαση της Γενεύης)], τέθηκε σε ισχύ στις 22 Απριλίου 1954. Συμπληρώθηκε με το Πρωτόκολλο περί του καθεστώτος των προσφύγων της 31ης Ιανουαρίου 1967, το οποίο τέθηκε σε ισχύ στις 4 Οκτωβρίου 1967. Ενδιαφέρον έχει συναφώς και ο οδηγός των εφαρμοστέων διαδικασιών και κριτηρίων για τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα υπό το φως της Συμβάσεως του 1951 και του Πρωτοκόλλου του 1967 σχετικά με το καθεστώς των προσφύγων, τον οποίο εξέδωσε η Υπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες (UNHCR), Ιανουάριος 1992 και είναι προσβάσιμος στο Διαδίκτυο: <http://unhcr.org/refworld/docid/3ae6b32b0.html>.

5 — Στο εξής: Χάρτης. Βλ. άρθρα 78, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και 18 του Χάρτη καθώς και δεκάτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας.

6 — Άρθρο 3 της οδηγίας.

9. Οι συντάκτες της Συμβάσεως της Γενεύης επέλεξαν να μην ορίσουν την έννοια της πράξεως διώξεως. Αυτή ορίζεται στο άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας ως εξής:

«Οι πράξεις διώξεως κατά την έννοια του άρθρου 1 Α της Συμβάσεως της Γενεύης πρέπει:

- α) να είναι αρκούντως σοβαρές λόγω της φύσης ή της επανάληψής τους ώστε να συνιστούν σοβαρή παραβίαση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ειδικά των δικαιωμάτων από τα οποία δεν χωρεί παρέκκλιση βάσει του άρθρου 15, παράγραφος 2, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών ^[7], ή
- β) να αποτελούν σώρευση διαφόρων μέτρων συμπεριλαμβανομένων παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία να είναι αρκούντως σοβαρή ούτως ώστε να θίγεται ένα άτομο κατά τρόπο αντίστοιχο με τον αναφερόμενο στο στοιχείο α'.»

10. Το άρθρο 9, παράγραφος 2, της οδηγίας παραθέτει, τέλος, μη εξαντλητικό κατάλογο πράξεων που μπορούν να χαρακτηριστούν ως πράξεις διώξεως. Μεταξύ των πράξεων αυτών περιλαμβάνονται, ιδίως, οι «[πράξεις] σωματικής ή ψυχικής βίας, συμπεριλαμβανομένων πράξεων σεξουαλικής βίας», τα «νομικά, διοικητικά, αστυνομικά ή/και δικαστικά μέτρα, τα οποία εισάγουν διακρίσεις αφεαυτά ή εφαρμόζονται κατά τρόπο εισάγοντας διακρίσεις», ή ακόμη οι πράξεις «ποινικής διώξεως ή επιβολής ποινής η οποία είναι δυσανάλογη ή μεροληπτική».

11. Επιπλέον, το άρθρο 9, παράγραφος 3, της οδηγίας απαιτεί την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της πράξεως διώξεως και των λόγων διώξεως που αναφέρονται στο άρθρο 10 αυτής. Οι λόγοι αυτοί ανέρχονται σε πέντε, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται η θρησκεία.

12. Κατά το άρθρο 10, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας:

«[...]

- β) η έννοια της θρησκείας περιλαμβάνει ιδίως την υιοθέτηση θειστικών, αγνωστικιστικών ή αθειστικών απόψεων, τη συμμετοχή σε τυπική λατρεία, ιδιωτική ή δημόσια, είτε κατά μόνους είτε σε κοινωνία με άλλους ανθρώπους, την αποχή από τέτοια λατρεία, άλλες θρησκευτικές πράξεις ή εκδηλώσεις απόψεων και μορφές ατομικής ή συλλογικής συμπεριφοράς που στηρίζονται σε ή υπαγορεύονται από θρησκευτικές πεποιθήσεις.»

II – Οι διαφορές της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

13. Οι αιτήσεις για την παροχή ασύλου που υπέβαλαν οι Υ (υπόθεση C-71/11) και Ζ (υπόθεση C-99/11), βάσει του άρθρου 16α, παράγραφος 1, του Θεμελιώδους Νόμου (Grundgesetz), απορρίφθηκαν από την Bundesamt με δύο αποφάσεις που εκδόθηκαν αντιστοίχως στις 4 Μαΐου 2004 και στις 8 Ιουλίου 2004. Αυτή έκρινε ότι δεν υπήρχαν επαρκή στοιχεία επιβεβαιωτικά του ότι οι ενδιαφερόμενοι είχαν εγκαταλείψει τη χώρα καταγωγής τους λόγω βάσιμου φόβου διώξεώς τους.

14. Εντούτοις, κατόπιν των αποφάσεων που εξέδωσε το Verwaltungsgericht, το Oberverwaltungsgericht έκρινε, με αποφάσεις της 13ης Νοεμβρίου 2008, ότι, υπό την ιδιότητά τους ως ενεργών μελών της Ahmadiyya, οι Υ και Ζ ήσαν εκτεθειμένοι σε κίνδυνο διώξεως κατά την έννοια του άρθρου 60, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, του νόμου περί διαμονής, εργασίας και ενσωματώσεως των αλλοδαπών στο ομοσπονδιακό έδαφος (Gesetz über den Aufenthalt, die

7 — Η Σύμβαση αυτή υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ).

Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet), όπως δημοσιεύθηκε στις 25 Φεβρουαρίου 2008⁸, και ότι, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής τους, δεν θα μπορούσαν να συνεχίσουν να θρησκεύουν δημοσίως, χωρίς να εκτίθεται σε κίνδυνο η ζωή, η σωματική ακεραιότητα και η ελευθερία τους.

15. Αίτηση αναιρέσεως ασκήθηκε ενώπιον του Bundesverwaltungsgericht για κάθε υπόθεση. Το Bundesverwaltungsgericht έχει αμφιβολίες ως προς την ερμηνεία της οδηγίας, ιδίως λόγω αποκλίνουσας νομολογίας των γερμανικών δικαστηρίων.

16. Στο πλαίσιο της υποθέσεως C-99/11 περί προδικαστικής παραπομπής, το Bundesverwaltungsgericht εκθέτει υπό την έννοια αυτή δύο νομολογιακές προσεγγίσεις⁹. Η πρώτη, υποστηριζόμενη από την Bundesamt και τον Bundesbeauftragter für Asylangelegenheiten (ομοσπονδιακός επίτροπος για ζητήματα ασύλου), προηγήθηκε της ενάρξεως ισχύος της οδηγίας και περιορίζει την έννοια της διώξεως στις πράξεις που θίγουν τον «σκληρό πυρήνα» της θρησκευτικής ελευθερίας ή το «ελάχιστο ζωτικό θρησκευτικό όριο» του ανθρώπου. Ο «σκληρός πυρήνας» αποτελείται, αφενός, από το δικαίωμα του καθενός να ασπάζεται τη θρησκεία της επιλογής του ή να μην έχει θρησκεία και, αφετέρου, από το δικαίωμα ομολογίας της πίστεως του ιδιωτικώς ή εντός του κύκλου εκείνων με τους οποίους μοιράζεται την ίδια πίστη¹⁰. Σύμφωνα με τη νομολογία αυτή, οι περιορισμοί της ομολογίας της πίστεως δημοσίως, όπως αυτοί που επιβάλλονται στα μέλη της κοινότητας Ahmadiyya, δεν συνιστούν επαρκώς σοβαρή προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας ώστε να αποτελούν πράξη διώξεως, εκτός αν το άτομο έχει ήδη εκτεθεί σε κίνδυνο όσον αφορά τη ζωή, τη σωματική ακεραιότητα ή την ελευθερία του. Σε αντίθετη περίπτωση, οι αρχές αναμένουν από το άτομο να συμπεριφερθεί με σύνεση κατά την επιστροφή του στη χώρα καταγωγής του απέχοντας από ή περιορίζοντας οποιαδήποτε ομολογία της πίστεως του δημοσίως.

17. Η δεύτερη νομολογιακή προσέγγιση υποστηρίζεται από το Oberverwaltungsgericht και άλλα γερμανικά διοικητικά δικαστήρια από της ενάρξεως ισχύος της οδηγίας. Αποσκοπεί στην επέκταση της έννοιας της διώξεως στις προσβολές που αφορούν ορισμένες πρακτικές εκδηλώσεις της πίστεως δημοσίως. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, θα μπορούσε να ανάγεται σε πρακτικές που έχουν ιδιαίτερη σημασία για το άτομο και/ή συνιστούν κεντρικό στοιχείο του θρησκευτικού δόγματος.

18. Στο πλαίσιο αυτό και για να διαλυθούν οι σχετικές αμφιβολίες, το Bundesverwaltungsgericht αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία διατυπώνονται σχεδόν πανομοιότυπα και στις δύο υποθέσεις C-71/11 και C-99/11:

«1) Έχει το άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας [...] την έννοια ότι δεν συνιστά κατ' ανάγκη πράξη διώξεως οποιοσδήποτε αντιβαίνει προς το άρθρο 9 ΕΣΔΑ περιορισμός της ελευθερίας του θρησκεύματος, ενώ, για να συντρέχει αντιθέτως σοβαρή παραβίαση της ελευθερίας του θρησκεύματος ως βασικού ανθρωπίνου δικαιώματος, πρέπει να θίγεται ο σκληρός πυρήνας της;

8 — *BGBI.* 2008, σ. 162. Η διάταξη αυτή προβλέπει ότι, «[κ]ατ' εφαρμογήν της [Σ]υμβάσεως [της Γενεύης], αλλοδαπός δεν μπορεί να απελαθεί σε άλλο κράτος στο οποίο απειλείται η ζωή του ή η ελευθερία του, λόγω φυλής, θρησκείας, ιθαγένειας, συμμετοχής σε κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων».

9 — Βλ., επίσης, τις εκτιμήσεις του Bundesverwaltungsgericht στην απόφασή του της 5ης Μαρτίου 2009 (BVerwG 10 C 51.07), διαθέσιμη στην αγγλική γλώσσα στην ιστοσελίδα του δικαστηρίου στο Διαδίκτυο (<http://www.bverwg.de>).

10 — Η νομολογία αυτή εξηγεί τις παρατηρήσεις που διατύπωσε η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας κατά τη διάρκεια των εργασιών που προηγήθηκαν της θεσπίσεως της οδηγίας και ιδίως εκείνες που αφορούν το άρθρο 10, παράγραφος 1, στοιχείο β', αυτής. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας αναφέρει ότι «η Σύμβαση της Γενεύης προστατεύει την ιδιωτική θρησκευτική πρακτική, αλλά όχι τη δημόσια πρακτική» [βλ. άρθρο 12, στοιχείο β', του υπ' αριθ. 7882/02 εγγράφου το οποίο διατίθεται στην ιστοσελίδα του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Διαδίκτυο].

2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα:

- α) Καταλαμβάνει ο σκληρός πυρήνας του δικαιώματος της ελευθερίας του θρησκευματος την εκδήλωση και ομολογία της πίστεως μόνο στο οικογενειακό και στενό περιβάλλον ή μπορεί να συνιστά πράξη διώξεως, κατά την έννοια του άρθρου 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας [...], και το γεγονός ότι η δημόσια ομολογία της πίστεως εμπράκτως στην χώρα καταγωγής θέτει σε κίνδυνο τη σωματική ακεραιότητα, τη ζωή ή τη φυσική ελευθερία του αιτούντος ο οποίος και απέχει της ασκήσεως αυτής για τους ανωτέρω λόγους;
- β) Σε περίπτωση που ο σκληρός πυρήνας του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας μπορεί να καταλαμβάνει και ορισμένες μορφές ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων δημοσίως:
- αρκεί για τη στοιχειοθέτηση σοβαρής παραβιάσεως της θρησκευτικής ελευθερίας το γεγονός ότι για τον ίδιο τον αιτούντα η έμπρακτη ομολογία της πίστεώς του είναι αναγκαία προκειμένου να διατηρήσει τη θρησκευτική ταυτότητά του,
  - ή απαιτείται επιπλέον η θρησκευτική κοινότητα στην οποία ανήκει ο αιτών να θεωρεί την εν λόγω μορφή έμπρακτης εκδηλώσεως του θρησκευματος βασικό στοιχείο του δόγματός της,
  - ή ενδέχεται να προκύπτουν και περαιτέρω περιορισμοί απορρέοντες από τις λοιπές συνθήκες, όπως για παράδειγμα από την εν γένει κατάσταση στη χώρα καταγωγής;

3) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα:

Υφίσταται βάσιμος φόβος διώξεως λόγω θρησκείας, κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ', της οδηγίας [...], στην περίπτωση που είναι βέβαιο ότι ο αιτών, μετά την επιστροφή του στην πατρίδα του, θα ασκήσει ορισμένα από τα θρησκευτικά καθήκοντά του, κείμενα εκτός του σκληρού πυρήνα του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας, παρότι τούτο πρόκειται να θέσει σε κίνδυνο τη ζωή, τη σωματική ακεραιότητα ή τη φυσική ελευθερία του, ή μπορεί να αναμένεται ευλόγως ότι ο αιτών θα απέχει στο μέλλον από τέτοιου είδους πράξεις;»

19. Οι διάδικοι των κύριων δικών, η Γερμανική, η Γαλλική και η Ολλανδική Κυβέρνηση καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσαν παρατηρήσεις.

III – Η ανάλυσή μου

A — Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

20. Κατά το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας, η αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα προϋποθέτει ότι ο ενδιαφερόμενος υπήκοος της τρίτης χώρας διακατέχεται από *βάσιμο φόβο διώξεώς του*¹¹ στη χώρα καταγωγής του, λόγω της φυλής, της θρησκείας, της εθνικότητάς του, των πολιτικών πεποιθήσεών του ή του γεγονότος ότι ανήκει σε ορισμένη κοινωνική ομάδα.

21. Για να χορηγήσει το καθεστώς του πρόσφυγα, η υπεύθυνη για την εξέταση της αιτήσεως παροχής ασύλου αρχή πρέπει επομένως να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο ενδιαφερόμενος υφίσταται δίωξη ή διατρέχει τον κίνδυνο διώξεώς του.

11 — Η υπογράμμιση δική μου.

22. Όπως προκύπτει από τον συνδυασμό των άρθρων 9 και 10 της οδηγίας, η έννοια της διώξεως αποτελείται από δύο στοιχεία. Το πρώτον είναι το υλικό στοιχείο. Πρόκειται για την «πράξη διώξεως» που ορίζει το άρθρο 9 της οδηγίας. Το στοιχείο αυτό είναι καθοριστικό διότι επ' αυτού θεμελιώνεται ο φόβος του ατόμου και εξηγεί την αδυναμία ή την άρνησή του να ζητήσει την προστασία της χώρας καταγωγής του. Το δεύτερο είναι το διανοητικό στοιχείο. Πρόκειται για τον λόγο, στον οποίο αναφέρεται το άρθρο 10 της οδηγίας, για τον οποίο διαπράχθηκε ή εφαρμόστηκε η πράξη ή το σύνολο πράξεων ή μέτρων.

23. Η υπεύθυνη για την εξέταση της αιτήσεως ασύλου αρχή πρέπει στη συνέχεια να εξετάσει, βάσει εκτιμήσεως των πραγματικών περιστατικών και των περιστάσεων που περιγράφονται στην αίτηση διεθνούς προστασίας, αν είναι βάσιμος ο φόβος του πρόσφυγα ότι θα διωχθεί, αφής στιγμής επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του.

24. Με τα προδικαστικά ερωτήματά του, το αιτούν δικαστήριο καλεί το Δικαστήριο να διευκρινίσει το περιεχόμενο εκάστης των δύο αυτών προϋποθέσεων στο πλαίσιο αιτήσεως παροχής ασύλου η οποία στηρίζεται σε προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας.

25. Είναι σαφές τί διακυβεύεται στην απάντηση των υποβληθέντων από το αιτούν δικαστήριο ερωτημάτων.

26. Έγκειται ακριβώς στο ποιος, μεταξύ των αιτούντων άσυλο, είναι λογικό να διακατέχεται από τον φόβο ότι είναι εκτεθειμένος σε «πράξη διώξεως» λόγω προσβολής της θρησκευτικής ελευθερίας του και μπορεί, κατά συνέπεια, να διεκδικεί το καθεστώς του πρόσφυγα.

27. Αυτό θα επιτρέψει στο Δικαστήριο όχι μόνον να καθορίσει κοινά σε όλα τα κράτη μέλη κριτήρια εκτιμήσεως για την ατομική αξιολόγηση αιτήσεως διεθνούς προστασίας βασιζόμενη στη θρησκεία, αλλά επίσης να αναγνωρίσει ένα ελάχιστο όριο κάτω από το οποίο τα εν λόγω κράτη δεν θα μπορούν να μην αναγνωρίζουν την ύπαρξη πράξεως διώξεως την οποία υφίσταται ο αιτούμενος άσυλο ο οποίος υποφέρει λόγω αυστηρού περιορισμού κατά την άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας του στη χώρα καταγωγής του.

28. Οδηγό στην απάντηση στα υποβληθέντα από το αιτούν δικαστήριο ερωτήματα θα αποτελέσει ο σκοπός που επιδιώκει ο νομοθέτης της Ένωσης στο πλαίσιο του κοινού ευρωπαϊκού καθεστώτος ασύλου. Πράγματι, δεν πρέπει να λησμονείται ότι στόχος δεν είναι η χορήγηση προστασίας κάθε φορά που ένα άτομο δεν μπορεί να ασκήσει πλήρως και αποτελεσματικώς, στη χώρα καταγωγής του, τα δικαιώματα που του αναγνωρίζουν ο Χάρτης ή η ΕΣΔΑ, αλλά ο περιορισμός της αναγνώρισεως του καθεστώτος του πρόσφυγα στα άτομα που διατρέχουν τον κίνδυνο να εκτεθούν σε σοβαρή άρνηση ή συστηματική προσβολή των πλέον ουσιωδών δικαιωμάτων τους και η ζωή των οποίων έχει καταστεί ανυπόφορη στη χώρα καταγωγής τους.

29. Κατά συνέπεια, θα είναι απαραίτητη η διαφοροποίηση της έννοιας της πράξεως διώξεως από κάθε άλλο είδος μέτρων που εισάγουν διακρίσεις. Θα πρέπει επομένως να διαχωριστεί η περίπτωση κατά την οποία το άτομο υπόκειται σε περιορισμό ή υφίσταται δυσμενή διάκριση κατά την άσκηση ενός εκ των θεμελιωδών δικαιωμάτων του και μεταναστεύει για προσωπικούς λόγους ή για να βελτιώσει τους όρους διαβίωσής του ή την κοινωνική κατάστασή του από εκείνη κατά την οποία το άτομο υπόκειται σε περιορισμό που είναι τόσο αυστηρός ώστε να υπάρχει κίνδυνος να του στερήσει τα πλέον ουσιώδη δικαιώματά του, χωρίς ο ίδιος να μπορεί να τύχει προστασίας εκ μέρους της χώρας καταγωγής του.

B — Επί του πρώτου ερωτήματος

30. Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, το Δικαστήριο αν και, ενδεχομένως, σε ποιο βαθμό συνιστά «πράξη διώξεως», κατά την έννοια του άρθρου 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας, μία πράξη περιοριστική της θρησκευτικής ελευθερίας και ειδικότερα του δικαιώματος ενός εκάστου να ομολογεί την πίστη του.

31. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό φρονώ ότι υπαγορεύει να δοθεί προηγουμένως απάντηση στο ερώτημα αν μπορεί να απαιτείται από ένα άτομο να περιορίζει ορισμένες πτυχές της ασκήσεως του θρησκειώματός του σε ό,τι το αιτούν δικαστήριο αποκαλεί «σκληρό πυρήνα». Πράγματι, τυχόν καταφατική απάντηση επί του ερωτήματος αυτού θα είχε άμεση επίπτωση στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας.

1. Το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας στο πλαίσιο της οδηγίας

32. Η θρησκευτική ελευθερία κατοχυρώνεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση με το άρθρο 10, παράγραφος 1, του Χάρτη. Το δικαίωμα αυτό διασφαλίζεται επίσης, με την ίδια διατύπωση, στο άρθρο 9, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ. Κατά το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, το νόημα και το περιεχόμενο της εν λόγω ελευθερίας πρέπει, επομένως, να καθορίζονται λαμβανομένης υπόψη της συναφούς νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)¹².

33. Κατά τη νομολογία, η θρησκευτική ελευθερία αποτελεί μία από τις καταβολές κάθε δημοκρατικής κοινωνίας. Πρόκειται, κατ' αυτήν, για ουσιώδες στοιχείο της ταυτότητας των πιστών και της αντιλήψεώς τους για τη ζωή και για ένα πολύτιμο αγαθό για τους αθέους, τους αγνωστικιστές, τους σκεπτικιστές ή τους αδιαφόρους¹³.

34. Αφενός, η θρησκευτική ελευθερία ανήκει στην ενδόμυχη σφαίρα του ανθρώπου, ήτοι στην ελευθερία του να ασπάζεται κάποια θρησκεία, να μην έχει θρησκεία ή να αλλάζει θρησκεία. Η έννοια της θρησκείας ερμηνεύεται ευρέως εφόσον, όπως καταδεικνύει το άρθρο 10, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας, καλύπτει τις θειϊστικές, τις αγνωστικιστικές ή τις αθεϊστικές πεποιθήσεις. Δεν αφορά μόνον τις παραδοσιακές θρησκείες, όπως είναι η καθολική και η μουσουλμανική θρησκεία, αλλά και τις πλέον πρόσφατες θρησκείες ή τις θρησκείες μειονοτήτων.

35. Η συνισταμένη αυτή της θρησκευτικής ελευθερίας απολαμβάνει απόλυτη προστασία.

36. Αφετέρου, η θρησκευτική ελευθερία κάποιου συνεπάγεται και την ελευθερία ομολογίας της πίστεώς του. Η πίστη μπορεί να λάβει εξαιρετικά ποικίλες μορφές, εφόσον ασκείται κατά μόναν ή από κοινού, σε ιδιωτικό ή δημόσιο χώρο, μέσω της λατρείας, της διδασκαλίας, των πρακτικών ή της πραγματοποίησεως τελετουργιών.

37. Αντιθέτως, η ελευθερία ομολογίας της πίστεως δεν έχει απόλυτο χαρακτήρα. Δεν προστατεύει οποιαδήποτε πράξη έχουσα ως κίνητρο ή έμπνευση μία θρησκεία ή μία πεποίθηση και δεν διασφαλίζει πάντοτε το δικαίωμα συμπεριφοράς κατά τρόπο υπαγορευόμενο από συγκεκριμένη θρησκευτική πεποίθηση¹⁴. Επιπλέον, μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο περιορισμού σε εθνικό επίπεδο υπό τις ρητές προϋποθέσεις στις οποίες αναφέρονται τα άρθρα 52, παράγραφος 1, του Χάρτη και 9, παράγραφος 2, της ΕΣΔΑ.

12 — Απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2010, C-279/09, DEB (Συλλογή 2010, σ. I-13849, σκέψη 35).

13 — Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση *Église métropolitaine de Bessarabie* κ.λπ. κατά *Moldova* της 13ης Δεκεμβρίου 2001, *Recueil des arrêts et décisions* 2001-XII, § 114 επ., καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

14 — Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση *Leyla Şahin* κατά *Τουρκίας* της 10ης Νοεμβρίου 2005, *Recueil des arrêts et décisions* 2005-XI, § 105.

38. Είναι δυνατόν στο πλαίσιο αυτό να διακρίνεται στις θρησκείες «σκληρός πυρήνας» που οι εθνικές αρχές θα ήσαν αρμόδιες να καθορίσουν υπό τον έλεγχο των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων και του Δικαστηρίου, διά της ενώπιόν του υποβολής αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως όπως εν προκειμένω;

39. Επί του σημείου αυτού, η απάντησή μου είναι σαφώς αρνητική για πλείονες λόγους.

40. Πρώτον, η προσέγγιση αυτή φρονώ ότι είναι αντίθετη προς το γράμμα των άρθρων 9 και 10 της οδηγίας.

41. Καταρχάς, ο καθένας αντιλαμβάνεται πόσο η άσκηση αυτή ενέχει, εξ ορισμού, τον κίνδυνο της αυθαιρεσίας, όποια και αν είναι η υπέρτατη ανησυχία αυτού που το επιχειρεί. Εξ αυτού γεννάται ο κίνδυνος, η βεβαιότητα, να αναδειχθούν τόσες αντιλήψεις όσα και τα άτομα. Αυτή η σχετικότητα κατά τον ορισμό εννοίας τόσο ουσιώδους και προσωπικής για τον καθένα δεν μπορεί να αντιστοιχεί στον σκοπό της οδηγίας ο οποίος συνίσταται στο να συναχθεί μία κοινή και αναγνωρίσιμη από όλους βάση.

42. Υπό την έννοια αυτή, με την προπαρατεθείσα απόφασή του Leyla Şahin κατά Τουρκίας, σχετικά με τη χρήση της ισλαμικής μαντίλας στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης (Τουρκία), το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου παρατήρησε ότι «δεν είναι δυνατόν να διαγράφεται απ' άκρου εις άκρον της Ευρώπης ενιαία αντίληψη της σημασίας της θρησκείας εντός της κοινωνίας [...] και η έννοια ή ο αντίκτυπος των πράξεων που αντιστοιχούν στη δημόσια έκφραση θρησκευτικής πεποιθήσεως δεν είναι οι ίδιοι σε σχέση με τον χρόνο και τις συγκυρίες»¹⁵. Ας αφήσουμε λοιπόν τη φαντασία μας να ταξιδεύσει διά μέσου του κόσμου και διά μέσου των εποχών. Η θρησκεία δεν προϋποθέτει μόνο μία πεποίθηση αλλά και ομάδες διαφορετικών ταυτοτήτων που συνδέονται λόγω της φυλής ή της εθνικότητάς τους. Αναμιγνύει εθνικές και πολιτιστικές παραδόσεις, προϋποθέτει ριζοσπαστικές, συντηρητικές ή μεταρρυθμιστικές αναγνώσεις και εμπεριέχει ευρεία κλίμακα δοξασιών, τελετουργιών και εθίμων που είναι τόσο σημαντικά για ορισμένες θρησκείες όσο είναι ασήμαντα για άλλες.

43. Έτσι, η πραγματοποίηση των τελετουργιών μπορεί να περιλαμβάνει τελετουργικές πράξεις συνδεδεμένες με ορισμένα στάδια της ζωής καθώς και διάφορες πρακτικές προσιδιάζουσες στις εν λόγω πράξεις, περιλαμβανομένης της κατασκευής τόπων λατρείας, της χρησιμοποίησης τελετουργικών τύπων και αντικειμένων, της παρουσιάσεως συμβόλων και της τήρησης των εορτάσιμων ημερών και των αργιών, καθώς και των εθίμων όπως είναι η τήρηση διατροφικών οδηγιών, της ενδύσεως με τη χρήση ρούχων ή καλυμμάτων κεφαλής συμφώνων προς τη θρησκεία. Επιπλέον, η πρακτική άσκηση και η διδασκαλία της θρησκείας μπορούν να συνεπάγονται την ελευθερία επιλογής από τον καθένα των θρησκευτικών του καθοδηγητών, των ιερέων του και των διδασκάλων του, την ελευθερία διοργανώσεως συγκεντρώσεων, ιδρύσεως ιερατικών ή θρησκευτικών σχολείων, συντηρήσεως φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, την ελευθερία συγγραφής, εκδόσεως ή ακόμη διαδόσεως δημοσιευμάτων¹⁶.

44. Εκάστη από τις πράξεις αυτές έχει ειδική σημασία ανάλογα με τις διδαχές της οικείας θρησκείας και, στο πλαίσιο μίας και της αυτής κοινότητας, ανάλογα με την προσωπικότητα του ατόμου. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, κατά την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες, οι αιτήσεις για τη χορήγηση ασύλου που βασίζονται στη θρησκεία είναι οι πλέον περίπλοκες¹⁷.

15 — § 109 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

16 — Βλ. άρθρο 6 της διακηρύξεως της Γενικής Συνελεύσεως των Ηνωμένων Εθνών, της 25ης Νοεμβρίου 1981, για την εξάλειψη κάθε μορφής μισαλλοδοξίας και διακρίσεων που βασίζονται στη θρησκεία και την πίστη, και σημείο 4 της υπ' αριθ. 22 γενικής παρατηρήσεως της Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με το άρθρο 18 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, το οποίο εκδόθηκε στις 16 Δεκεμβρίου 1966 από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών και άρχισε να ισχύει στις 23 Μαρτίου 1976.

17 — Βλ., προς πληροφόρηση, κατευθυντήριες αρχές επί της διεθνούς προστασίας: αιτήσεις για τη χορήγηση ασύλου που βασίζονται στη θρησκεία κατά την έννοια του άρθρου 1 Α, παράγραφος 2, της Συμβάσεως του 1951 και/ή του Πρωτοκόλλου του 1967 περί του καθεστώτος των προσφύγων, εγγράφου που εκδόθηκε από την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες στις 28 Απριλίου 2004, διαθέσιμο στο Διαδίκτυο: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/415a9af54.html>, καθώς και την υπ' αριθ. 22 γενική παρατήρηση που προανέφερα στην υποσημείωση 16.

45. Όλα αυτά τα στοιχεία συνηγορούν επομένως υπέρ μίας ευρείας ερμηνείας της θρησκευτικής ελευθερίας ενσωματώνουσας όλες τις συνιστώσες της είτε είναι δημόσιες είτε ιδιωτικές, συλλογικές ή ατομικές.

46. Ασφαλώς, αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο νομοθέτης της Ένωσης φρόντισε να καταστήσει σαφές, με το γράμμα του άρθρου 9, παράγραφος 1, της οδηγίας, ότι η πράξη διώξεως απαρτίζεται από μια υλική πράξη της οποίας η φύση αποτελεί το πλέον αντικειμενικό κριτήριο για την εκτίμηση της υπάρξεως διώξεως, αυτό δε πέραν της θιγείσας ελευθερίας, αφήνεται στιγμής η πράξη εμπνέεται από ένα εκ των κινήτρων που διατυπώνονται στο άρθρο 10 της οδηγίας. Αν, για παράδειγμα, αποφασίζοταν ότι ο «σκληρός πυρήνας» αποτελείται από αυτό που αποκαλούμε ενδόμυχη σφαίρα ελευθερίας, θα αποτελούσε δίωξη μία πράξη θίγουσα σοβαρά την ελευθερία αυτή, ενώ δεν θα συνέβαινε το ίδιο αν κολαζόταν μόνον η εξωτερική εκδήλωση της εν λόγω ελευθερίας. Τούτο, κατά τη γνώμη μου, δεν θα είχε νόημα.

47. Ακολούθως, το άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας διακρίνει μόνο, μεταξύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, τα δικαιώματα από τα οποία δεν χωρεί παρέκκλιση. Ο νομοθέτης της Ένωσης δεν είχε την πρόθεση να διαιρέσει περισσότερο τα προστατευόμενα στο πλαίσιο της οδηγίας δικαιώματα, αλλά να διαμορφώσει ένα επαρκώς ανοικτό και προσαρμόσιμο κείμενο ώστε να αντανακλά μορφές διώξεως που ποικίλλουν εξαιρετικά μεταξύ τους και ευρίσκονται διαρκώς σε εξέλιξη¹⁸. Αποδεχόμενοι την ερμηνεία αυτή, θα διευκολύναμε την κατ' αναλογία εφαρμογή άλλων ελευθεριών και θεμελιωδών δικαιωμάτων και θα διατρέχαμε τον κίνδυνο περιορισμού του πεδίου εφαρμογής της διεθνούς προστασίας πολύ πέραν των όρων που χρησιμοποίησε ο νομοθέτης της Ένωσης.

48. Τέλος, στο πλαίσιο των αιτήσεων παροχής ασύλου για θρησκευτικούς λόγους, διαπιστώνεται ευχερώς ότι συγχέονται το υλικό και το διανοητικό στοιχείο της διώξεως, τα οποία αφορούν αντιστοίχως τα άρθρα 9 και 10 της οδηγίας. Κατά συνέπεια, δεν υφίσταται αντικειμενικός λόγος για την εισαγωγή διακρίσεως όσον αφορά το πεδίο της θρησκευτικής ελευθερίας ανάλογα με το αν αυτή συγκεκριμενοποιεί την υλική πράξη της διώξεως σύμφωνα με το άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας ή συνιστά τον σχετικό λόγο δυνάμει του άρθρου 10, παράγραφος 1, στοιχείο β', αυτής.

49. Δεύτερον, δεν υφίσταται κανένα στοιχείο στη νομολογία του Δικαστηρίου και, ιδίως, του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που να επιτρέπει να υποστηριχθεί ότι ο «σκληρός πυρήνας» της θρησκευτικής ελευθερίας πρέπει να περιορίζεται στην ενδόμυχη σφαίρα του ανθρώπου και στην ελευθερία εκδηλώσεως αυτής ιδιωτικώς ή στον κύκλο αυτών με τους οποίους μοιράζεται κανείς την πίστη, αποκλείοντας έτσι την εκδήλωση του θρησκευματος δημοσίως.

50. Όπως έχει κρίνει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με την προπαρατεθείσα απόφασή του *Église métropolitaine de Bessarabie κ.λπ. κατά Moldova*, «[η] ομολογία της πίστεως, με λόγια και πράξεις, συνδέεται με την ύπαρξη θρησκευτικών πεποιθήσεων»¹⁹. Η εκδήλωση του θρησκευματος δεν μπορεί να διαχωριστεί από την πίστη και συνιστά ουσιώδη συνισταμένη της θρησκευτικής ελευθερίας, η οποία ασκείται υπό δημόσια ή ιδιωτική μορφή. Όπως έχει υπενθυμίσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η εναλλακτική δυνατότητα «ιδιωτικώς ή δημοσίως» στην οποία αναφέρονται οι σχετικές διατάξεις σημαίνει μόνον ότι αυτή επιτρέπει στον πιστό να ομολογεί, υπό τη μία ή/και την άλλη μορφή, την πίστη του και δεν πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αυτές αποκλείονται αμοιβαίως ή ότι αφήνουν κάποια δυνατότητα επιλογής στη δημόσια αρχή²⁰.

18 — Βλ. σχόλια της Επιτροπής επί του άρθρου 11, με τίτλο «Η φύση της διώξεως» (νυν άρθρο 9 της οδηγίας), στην πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους, την οποία υπέβαλε η Επιτροπή στις 12 Σεπτεμβρίου 2001 [COM(2001) 510 τελικό].

19 — § 114.

20 — Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση X. κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 12ης Μαρτίου 1981, D. R. 22, σ. 39, § 5.

51. Τέλος, τρίτον, όταν χωρεί δίωξη, έκφραση η οποία δημιουργεί την εικόνα διωκομένων ατόμων, οι βασανιστές θα επιλέξουν ακόμη και τον πλέον μηδαμινό ή τον πλέον ασήμαντο λόγο, προκειμένου να ασκήσουν στους πιστούς τις πράξεις βίας οι οποίες, από μόνες τους, λόγω της εγγενούς σοβαρότητας τους μαζί με εκείνη της συνέπειάς τους, σε συνδυασμό με τον προβαλλόμενο λόγο, θα αποτελούν το αντικειμενικό κριτήριο της διώξεως. Επομένως, αυτό το κριτήριο είναι που θα επιτρέψει να συναχθεί το επιδιωκόμενο με την οδηγία κοινό σε όλα τα κράτη μέλη όριο εκτιμήσεως.

52. Κατά συνέπεια, η δίωξη δεν χαρακτηρίζεται από την αναγωγή της στη σφαίρα της θρησκευτικής ελευθερίας αλλά από τη φύση της καταστολής που ασκείται στον ενδιαφερόμενο και τη συνέπειά της.

2. Η πράξη διώξεως στο πλαίσιο της προσβολής της θρησκευτικής ελευθερίας

53. Η πράξη διώξεως ορίζεται, όπως προανέφερα, στο άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, πρέπει να πρόκειται για πράξη ή σύνολο μέτρων «αρκούντως σοβαρά» λόγω της φύσεώς τους και της επαναλήψεώς τους ώστε να συνιστούν «σοβαρή παραβίαση» ενός θεμελιώδους δικαιώματος του ανθρώπου. Η έννοια αυτή ορίζεται επομένως σαφώς βάσει αντικειμενικού κριτηρίου, αυτού της φύσεως και της εγγενούς σοβαρότητας της πράξεως ή της βιωθείσας καταστάσεως, καθώς και των συνεπειών που υπέστη ο ενδιαφερόμενος στη χώρα καταγωγής του. Το στοιχείο αυτό είναι καθοριστικό εφόσον εξηγεί, κατά το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας, την αδυναμία ή την άρνηση του αιτούντος τη χορήγηση ασύλου να επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του.

54. Για να προσδιορίσει την υλική πράξη της διώξεως, η υπεύθυνη για την εξέταση της αιτήσεως παροχής ασύλου αρχή πρέπει επομένως να εξετάσει τη φύση της συγκεκριμένης καταστάσεως στην οποία εκτίθεται το άτομο στη χώρα καταγωγής του όταν ασκεί τη θεμελιώδη ελευθερία του ή όταν δεν τηρεί τους περιορισμούς στους οποίους αυτή υπόκειται στην εν λόγω χώρα.

55. Για τους προεκτεθέντες λόγους, που έχουν σχέση με τον σκοπό του κοινού ευρωπαϊκού καθεστώτος παροχής ασύλου, η συγκεκριμένη πράξη πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να χαρακτηρίζεται από ένα ιδιαίτερο βαθμό σοβαρότητας, έτσι ώστε το ενδιαφερόμενο πρόσωπο να αδυνατεί πλέον να ζει νομίμως ή να ανέχεται να ζει στη χώρα καταγωγής του.

56. Πράγματι, η δίωξη αφορά μία πράξη έσχατης σοβαρότητας, διότι συνίσταται στην κατάφωρη και μετ' επιμονής άρνηση των πλέον ουσιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, λόγω του χρώματος της επιδερμίδας, της εθνικότητας, του φύλου και των σεξουαλικών προτιμήσεών του, των πολιτικών πεποιθήσεων ή των θρησκευτικών δοξασιών του. Όποια και αν είναι η μορφή την οποία λαμβάνει και πέραν της δυσμενούς διακρίσεως στην οποία οδηγεί, η δίωξη συνοδεύεται από την άρνηση του ανθρώπου και χρησιμοποιείται για να τον αποκλείσει από την κοινωνία. Πίσω από τη δίωξη διαγράφεται η ιδέα μίας απαγορεύσεως, ήτοι της απαγορεύσεως της ζωής εν κοινωνία με άλλους λόγω του φύλου, της απαγορεύσεως να αντιμετωπίζεται επί ίσοις όροις λόγω των πεποιθήσεων ή της απαγορεύσεως της προσβάσεως στην περίθαλψη και την εκπαίδευση λόγω της φυλής. Οι απαγορεύσεις αυτές εμπεριέχουν αφεαυτών κολασμό, τον κολασμό αυτού που το άτομο είναι ή αυτού που το άτομο αντιπροσωπεύει.

57. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η δίωξη αποτελεί έγκλημα κατά της ανθρωπότητας κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο η', του καταστατικού της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου²¹ και δυνάμει των καταστατικών των διεθνών ποινικών δικαστηρίων, οσάκις ασκείται συλλογικώς και συστηματικώς σε βάρος συγκεκριμένου πληθυσμού.

21 — Το καταστατικό αυτό θεσπίστηκε στη Ρώμη στις 17 Ιουλίου 1998 και άρχισε να ισχύει την 1η Ιουλίου 2002, *Recueil des traités des Nations unies*, τόμος 2187, αριθ. 38544. Στο άρθρο 7, παράγραφος 2, στοιχείο g, του εν λόγω καταστατικού, η έννοια της «διώξεως» ορίζεται ως «η σκόπιμη και σοβαρή άρνηση θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά παραβίαση του διεθνούς δικαίου, για λόγους που έχουν σχέση με την ταυτότητα της ομάδας ή του συνόλου που αποτελεί αντικείμενό της».

58. Η πράξη διώξεως, ασκούμενη ατομικώς και μεμονωμένως σε βάρος ατόμου, αποσκοπεί σε προσβολή εξίσου σοβαρή και απαράδεκτη του ανθρώπου, και μάλιστα των πλέον ουσιωδών δικαιωμάτων του.

59. Αυτό εξάλλου προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές εργασίες της οδηγίας.

60. Ήδη στην κοινή θέση του 96/196/ΔΕΥ²², το Συμβούλιο όρισε την έννοια της «διώξεως» ως την αφορώσα τα πραγματικά περιστατικά που συνιστούν προσβολή ουσιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, για παράδειγμα του δικαιώματος της ζωής, του δικαιώματος της ελευθερίας ή της σωματικής ακεραιότητας, ή την καθιστώσα εμφανώς αδύνατη τη συνέχιση της διαβίωσης του ενδιαφερομένου στη χώρα καταγωγής του²³.

61. Ακολούθως, το 2002, στο πλαίσιο των εργασιών του Συμβουλίου, ο νομοθέτης της Ένωσης αναφέρθηκε στα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου επιμένοντας καταρχάς στο «δικαίωμα της ζωής, [το] δικαίωμα να μην υφίσταται βασανιστήρια, [το] δικαίωμα της ελευθερίας και της ασφάλειας» προτού αναφέρει, κατόπιν των επιφυλάξεων που εξέφρασαν ορισμένα κράτη μέλη, τα δικαιώματα από τα οποία δεν χωρεί παρέκκλιση βάσει του άρθρου 15, παράγραφος 2, της ΕΣΔΑ²⁴.

62. Τα αναφερόμενα στη διάταξη αυτή δικαιώματα είναι τα καλούμενα «απόλυτα» ή «απαράγραπτα» δικαιώματα κάθε ατόμου. Κανένας περιορισμός τους δεν είναι δυνατός, ακόμη και σε περίπτωση εξαιρετικού δημόσιου κινδύνου. Πρόκειται για το δικαίωμα του ατόμου στη ζωή, το δικαίωμά του να μην υποβληθεί σε βασανιστήρια ούτε σε απάνθρωπες ή εξευτελιστικές ποινές ή μεταχείριση, το δικαίωμά του να μην περιαχθεί σε κατάσταση δουλείας ή ειλωτείας, καθώς και το δικαίωμά του να μην συλληφθεί ή κρατηθεί αυθαίρετως²⁵.

63. Έτσι, αν, για έναν από τους λόγους που αναφέρει το άρθρο 10 της οδηγίας, ένας άνδρας διατρέχει τον κίνδυνο να εκτελεστεί, βασανιστεί ή φυλακιστεί χωρίς καμία άλλη μορφή δίκης ή αν μία γυναίκα διατρέχει τον κίνδυνο να υποβληθεί σε καταναγκαστικούς γενετικούς ακρωτηριασμούς ή να περιαχθεί σε κατάσταση δουλείας, τότε υφίσταται πράξη διώξεως, άνευ ετέρου, προφανώς και αναμφισβητήτως. Η βάση στην οποία εκτίθεται κανείς έχει, αφεαυτής, σοβαρό και ανεπανόρθωτο χαρακτήρα, η δε ανικανότητα ενός κράτους να προστατεύσει τους υπηκόους του από τέτοια κακομεταχείριση επιτάσσει τη διεθνή προστασία. Τα κράτη μέλη υποχρεούνται εξάλλου να μην στέλλουν τα άτομα αυτά στη χώρα καταγωγής τους, άλλως μπορεί να θεμελιωθεί η ευθύνη τους δυνάμει του άρθρου 19, παράγραφος 2, του Χάρτη και του άρθρου 21 της οδηγίας, καθώς και δυνάμει των υποχρεώσεων που αυτά έχουν αναλάβει στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ²⁶.

64. Οσάκις η πράξη διώξεως συνίσταται σε προσβολή δικαιώματος από το οποίο δεν χωρεί παρέκκλιση, η ύπαρξη της διώξεως αποδεικνύεται *ipso facto* αν η εν λόγω προσβολή οφείλεται σε δυσμενή διάκριση λόγω θρησκευματος.

65. Τί συμβαίνει αν το άτομο στηρίζει την αίτησή του για τη χορήγηση ασύλου σε προσβολή της ελευθερίας ασκήσεως του θρησκευματός του, που δεν αποτελεί απόλυτο δικαίωμα προβλεπόμενο από το άρθρο 15, παράγραφος 2, της ΕΣΔΑ;

22 — Κοινή θέση της 4ης Μαρτίου 1996 που καθόρισε το Συμβούλιο βάσει του άρθρου Κ.3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σχετικά με την εναρμονισμένη εφαρμογή του ορισμού του «πρόσφυγα» κατά την έννοια του άρθρου 1 της Συμβάσεως της Γενεύης, της 28ης Ιουλίου 1951, περί του καθεστώτος των προσφύγων (ΕΕ L 63, σ. 2).

23 — Σημείο 4.

24 — Βλ. τα διαθέσιμα στην ιστοσελίδα του Συμβουλίου στο Διαδίκτυο έγγραφα 13620/01, 11356/02, 12620/02 και 13648/02.

25 — Τα δικαιώματα αυτά αναφέρονται αντιστοίχως στα άρθρα 2, 3, 4, παράγραφος 1, και 7 της ΕΣΔΑ και στα άρθρα 2, 4, 5, παράγραφος 1, και 49 του Χάρτη.

26 — Βλ. ΕΔΔΑ, αποφάσεις *Soering* κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 7ης Ιουλίου 1989, σειρά Α αριθ. 161, § 88 και 113· *Mamatkoulov* και *Askarov* κατά Τουρκίας της 4ης Φεβρουαρίου 2005, *Recueil des arrêts et décisions* 2005-I, § 91· *Khodzhaev* κατά Ρωσίας της 12ης Μαΐου 2010, § 89 έως 105, καθώς και *Abdulazhon Isakov* κατά Ρωσίας της 8ης Ιουλίου 2010, § 106 έως 112 και 120 έως 131.

66. Φρονώ ότι το ίδιο κριτήριο πρέπει επίσης να γίνει δεκτό εν προκειμένω.

67. Η ελευθερία ενός κάστου να ασκεί το θρήσκευμά του αποτελεί δικαίωμα από το οποίο χωρεί παρέκκλιση. Αποτελεί εντούτοις θεμελιώδες δικαίωμα και θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι ο περιορισμός του δικαιώματος αυτού ή προσβολή του πρέπει να κολάζεται ακόμη και σε περίπτωση ελαφράς προσβολής.

68. Όμως, ο περιορισμός αυτός είναι εκ φύσεως αναγκαίος για την ισορροπία της ζωής εν κοινωνία. Για τον λόγο αυτόν, ο περιορισμός θρησκευτικής πρακτικής μέσω ρυθμίσεως που αποσκοπεί στη διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ των πρακτικών των διαφόρων θρησκευμάτων που ακολουθούνται εντός συγκεκριμένου κράτους δεν μπορεί να αποτελεί «πράξη διώξεως» ούτε καν προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας. Όλως αντιθέτως, η ρύθμιση αυτή χωρεί λόγω της μέριμνας για τη διατήρηση πραγματικής θρησκευτικής πολυφωνίας και τη διασφάλιση, εντός ενός κράτους δικαίου και σύμφωνα με τα άρθρα 52, παράγραφος 1, του Χάρτη και 9, παράγραφος 2, της ΕΣΔΑ, της ειρηνικής συνυπάρξεως διαφόρων δοξασιών, όπως αρμόζει σε μία δημοκρατική κοινωνία²⁷. Η μέριμνα αυτή δικαιολογεί τον ποινικό κολασμό ορισμένων απαγορεύσεων υπό την προϋπόθεση ότι οι προβλεπόμενες ποινές είναι ανάλογες και αποφασίζονται τηρουμένης της εγγυήσεως των ατομικών ελευθεριών και ιδίως των δικαιωμάτων άμυνας.

69. Επομένως, το επίπεδο των μέτρων και κυρώσεων που επιβλήθηκαν ή μπορούν να επιβληθούν σε βάρος του ενδιαφερομένου είναι εκείνο που θα φέρει στο φως την ύπαρξη δυσαναλογίας, η οποία θα είναι η αντικειμενική ένδειξη περί της διώξεως, δηλαδή της προσβολής δικαιώματος του ανθρώπου από το οποίο δεν χωρεί παρέκκλιση.

70. Στο πλαίσιο αυτό, απόκειται στις αρμόδιες για την εξέταση της αιτήσεως χορηγήσεως ασύλου αρχές να εξετάσουν, συγκεκριμένα, ποια είναι στη χώρα καταγωγής η προβαλλόμενη διάταξη και η κατασταλτική πρακτική, υπό ευρεία έννοια και όχι έναντι της ποινικής νομοθεσίας που πράγματι εφαρμόζεται εκεί.

71. Η ερμηνεία που προτείνω εμπίπτει στο ίδιο πνεύμα με αυτήν που δέχθηκε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην απόφασή του περί απαραδέκτου που εξέδωσε την υπόθεση Ζ. Και Τ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου²⁸.

72. Η υπόθεση αυτή πρέπει να αναφερθεί διότι το ερώτημα που υποβλήθηκε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ομοιάζει πολύ, για να μην ισχυριστώ ότι είναι πανομοιότυπο, με εκείνο που μας υποβάλλει το Bundesverwaltungsgericht με τις αποφάσεις του περί παραπομπής. Επιπλέον, η θέση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου πρέπει να εκτεθεί διότι, όπως προανέφερα, η θρησκευτική ελευθερία διασφαλίζεται με τους ίδιους όρους τόσο στον Χάρτη όσο και στην ΕΣΔΑ, οπότε η έννοια και το περιεχόμενο της ελευθερίας αυτής πρέπει να καθοριστούν λαμβανομένων υπόψη των όρων της νομολογίας του ιδίου αυτού Δικαστηρίου.

73. Στην εν λόγω υπόθεση, υποβλήθηκε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το ερώτημα αν μπορεί, βάσει του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ, να θεμελιωθεί η ευθύνη συμβαλλόμενου κράτους σε περίπτωση αρνήσεώς του να χορηγήσει το καθεστώς του πρόσφυγα σε άτομο το οποίο, επιστρέφοντας στη χώρα καταγωγής του, θα στερηθεί του δικαιώματος να ζει με παρρησία και ελευθέρως την πίστη του. Εν προκειμένω, δύο Πακιστανές, χριστιανικού δόγματος, ισχυρίστηκαν ότι, κατά την επιστροφή τους στη χώρα καταγωγής τους, θα τους ήταν αδύνατο να ζήσουν ως χριστιανές, χωρίς να διατρέχουν τον κίνδυνο να τύχουν εχθρικής αντιμετώπισεως ή χωρίς να πρέπει να λάβουν

27 — Για την εφαρμογή των αρχών αυτών, βλ., μεταξύ άλλων, ΕΔΔΑ, προπαρατεθείσα απόφαση Leyla Şahin κατά Τουρκίας, § 104 έως 123 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

28 — Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση Ζ. Και Τ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 28ης Φεβρουαρίου 2006, *Recueil des arrêts et décisions* 2006-III.

μέτρα ώστε να αποκρύψουν το θρήσκευμά τους. Κατά τις εν λόγω προσφεύγουσες, το να απαιτείται από αυτές, στην πράξη, να αλλάξουν συμπεριφορά αποκρύπτοντας το ότι είναι χριστιανές και παραιτούμενες από τη δυνατότητα να ομιλούν για την πίστη τους και να την ομολογούν ενώπιον των άλλων ισοδυναμεί αφεαυτού με την άρνηση του δικαιώματός τους της θρησκευτικής ελευθερίας.

74. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου απέρριψε την προσφυγή τους επί τη βάσει διακρίσεως μεταξύ των θεμελιωδών εγγυήσεων των άρθρων 2 έως 6 της ΕΣΔΑ και των λοιπών διατάξεων της ΕΣΔΑ.

75. Επιβεβαίωσε εκ νέου ότι μπορεί να θεμελιωθεί η ευθύνη συμβαλλόμενου κράτους αν μέτρο απομακρύνσεως από το έδαφος επιβάλλει σε άτομο που έχει επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του πραγματικό κίνδυνο είτε να θανατωθεί, είτε να βασανιστεί, είτε να φυλακιστεί αυθαιρέτως, είτε να περιέλθει σε κατάσταση κατάφωρης αρνησιδικίας. Η σχετική νομολογία εδράζεται στη θεμελιώδη σημασία των διατάξεων αυτών. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν είχε την πρόθεση να εφαρμόσει αυτομάτως τις «επιτακτικές» αυτές εκτιμήσεις στις άλλες διατάξεις της ΕΣΔΑ διότι, σε αμιγώς πραγματικό επίπεδο, προσέθεσε, «δεν μπορεί να απαιτείται από το απελαύνον συμβαλλόμενο κράτος να απομακρύνει τον αλλοδαπό μόνο προς χώρα όπου οι συνθήκες εναρμονίζονται πλήρως και πραγματικώς με κάθε μία από τις εγγυήσεις που έχουν σχέση με τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που καθιερώνει η [ΕΣΔΑ]».

76. Κατόπιν τούτου, αρνήθηκε να επεκτείνει τη σχετική νομολογία στο άρθρο 9 της ΕΣΔΑ αν το άτομο διατρέχει τον κίνδυνο να παρεμποδίζεται μόνον κατά την άσκηση της θρησκευτικής του λατρείας. Συγκεκριμένα, εξήγησε ότι, σε αντίθετη περίπτωση, αυτό θα σήμαινε ότι υποχρεώνονται τα συμβαλλόμενα κράτη «να ενεργούν ως έμμεσοι εγγυητές της ελευθερίας της λατρείας για τον υπόλοιπο κόσμο». Μόνον υπό εξαιρετικές περιστάσεις, αν ο ενδιαφερόμενος διατρέχει «πραγματικό κίνδυνο κατάφωρης προσβολής» της ελευθερίας μπορεί να θεμελιωθεί ευθύνη του κράτους. Πάντως, κατά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δυσχερώς μπορεί να γίνει αντιληπτή η περίπτωση κατά την οποία επαρκώς κατάφωρη προσβολή της εν λόγω ελευθερίας δεν συνεπάγεται και πραγματικό κίνδυνο για τον ενδιαφερόμενο να θανατωθεί, να βασανιστεί και να υποστεί απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, και μάλιστα να περιέλθει σε κατάσταση κατάφωρης αρνησιδικίας ή να κρατηθεί αυθαιρέτως.

77. Κατά συνέπεια, ενόψει των στοιχείων αυτών, θεωρώ ότι το άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας έχει την έννοια ότι τυχόν σοβαρή προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας μπορεί να αποτελεί «πράξη διώξεως» αν ο αιτών τη χορήγηση ασύλου, λόγω της ασκήσεως της ελευθερίας αυτής ή της μη τηρήσεως των περιορισμών, αντικείμενο των οποίων αποτελεί αυτή στη χώρα καταγωγής του, διατρέχει πραγματικό κίνδυνο να εκτελεστεί ή να υποβληθεί σε βασανιστήρια, σε απάνθρωπες ή εξευτελιστικές μεταχειρίσεις ή ποινές ή να περιοχθεί σε κατάσταση δουλείας ή ειλωτείας ή να διωχθεί ή να φυλακιστεί αυθαιρέτως.

78. Θεωρώ ότι η ερμηνεία αυτή μπορεί, αφενός, να καταστήσει δυνατόν τον καθορισμό κοινού για όλα τα κράτη μέλη ελαχίστου ορίου, κάτω του οποίου τα τελευταία να μην μπορούν να κατέλθουν και, αφετέρου, σύμφωνα με το άρθρο 3 της οδηγίας, να τους αφήσει την ελευθερία θεσπίσεως ή διατηρήσεως ευνοϊκότερων κανόνων στο μέτρο, πάντως, που οι κανόνες αυτοί συμβιβάζονται με την οδηγία.

79. Ας μεταφέρουμε τη συλλογιστική αυτή στην περίπτωση των προσφευγόντων της κύριας δίκης.

80. Στο Πακιστάν, όπου το Ισλάμ των Σουνιτών αποτελεί τη θρησκεία του κράτους και όπου οι οπαδοί της αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού, η κοινότητα Ahmadiyya συνιστά θρησκευτική μειονότητα της οποίας τα μέλη θεωρούνται αιρετικοί. Από την έναρξη ισχύος της διατάξεως XX της 28ης Απριλίου 1984, ο νόμος σχετικά με τη βλασφημία ενίσχυσε τα άρθρα 295 και 298-A του Ποινικού Κώδικα του Πακιστάν εισάγοντας τη θανατική ποινή και την ποινή φυλακίσεως κατά παντός ο οποίος, προφορικώς και γραπτώς, με χειρονομίες ή εμφανείς απεικονίσεις, με άμεσους

ή έμμεσους υπαινιγμούς, προσβάλλει το ιερό όνομα του προφήτη Μωάμεθ ή τα σύμβολα και τους τόπους που συνδέονται με το Ισλάμ. Επιπλέον, δυνάμει των άρθρων 298-Β και 298-Γ του εν λόγω κώδικα, τιμωρείται με ποινή φυλακίσεως τριών ετών και με πρόστιμο κάθε μέλος της κοινότητας Αhmadīyya που ομολογεί την πίστη του δημοσίως, την ταυτίζει με αυτή του Ισλάμ, προπαγανδίζει υπέρ αυτής, ενθαρρύνει την αλλαξοπιστία, χρησιμοποιεί ή δανείζεται τους επιθετικούς προσδιορισμούς, τις περιγραφές, τους τίτλους ή τους χαιρετισμούς που συνδέονται με τη μουσουλμανική θρησκεία, παραθέτει χωρία από το Κοράνι δημοσίως, υιοθετεί πρακτικές που συνδέονται με το Ισλάμ, όπως οι τελετουργίες που έχουν σχέση με την κηδεία, ή προσβάλλει το Ισλάμ με οποιονδήποτε άλλο τρόπο.

81. Με βάση τις πληροφορίες αυτές, πληρούνται τα καθοριζόμενα στα άρθρα 9 και 10 της οδηγίας κριτήρια. Το διανοητικό στοιχείο της πράξεως διώξεως που αναφέρεται στο άρθρο 10 της οδηγίας έγκειται στον θρησκευτικό λόγο, δεδομένου εξάλλου ότι τα άρθρα 298-Β και 298-Γ του Ποινικού Κώδικα του Πακιστάν αναφέρονται ρητώς στα μέλη της Αhmadīyya. Όσον αφορά δε το υλικό στοιχείο, αυτό περιλαμβάνεται σε νομοθεσία ποινικού χαρακτήρα, περιλαμβανομένων και των ποινών που συνοδεύουν την πράξη.

82. Σε περίπτωση που η νομοθεσία αυτή εφαρμοστεί πράγματι από τις πακιστανικές αρχές —πράγμα το οποίο απόκειται στην υπεύθυνη για την εξέταση της αιτήσεως παροχής ασύλου αρχή να επαληθεύσει βάσει των τακτικών εκθέσεων που εκδίδουν τα κράτη και οι οργανισμοί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου— μπορεί να φθάσει το επίπεδο διώξεως.

83. Πράγματι, το γεγονός της παραβάσεως της εν λόγω νομοθεσίας επάγεται σοβαρές και απαράδεκτες προσβολές του ανθρώπου.

84. Αφενός, η απαγόρευση την οποία επιβάλλει συνιστά σοβαρή προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας, η οποία στερεί το άτομο από ένα ουσιώδες στοιχείο της προσωπικότητάς του. Επιπλέον, συνεπάγεται προσβολή της ελευθερίας εκφράσεως και της ελευθερίας του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, τις οποίες εγγυώνται τα άρθρα 11 και 12 του Χάρτη και τα άρθρα 10 και 11 της ΕΣΔΑ, εφόσον, περιορίζοντας το δικαίωμα εκδηλώσεως της θρησκείας δημοσίως, η νομοθεσία αρνείται στους πιστούς το δικαίωμα να συνέρχονται ελεύθερα και να εκφράζουν την πεποίθησή τους.

85. Αφετέρου, οι ποινές που συνοδεύουν την απαγόρευση αυτή αποσκοπούν στο να στερούν από τα πλέον ουσιώδη δικαιώματά του οποιονδήποτε που επιμένει να ομολογεί την πίστη του, απειλώντάς τον με ποινή φυλακίσεως ή και με θανατική ποινή.

86. Απαντώντας στο πρώτο ερώτημα που μας θέτει το αιτούν δικαστήριο, φρονώ, συνεπώς, ότι το άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας έχει την έννοια ότι μπορεί να συνιστά «πράξη διώξεως» τυχόν σοβαρή προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας, οποιαδήποτε και αν είναι η συνιστώσα την οποία αφορά η εν λόγω προσβολή, αν ο αιτών τη χορήγηση ασύλου, λόγω της ασκήσεως της ελευθερίας αυτής ή της μη τηρήσεως των περιορισμών, αντικείμενο των οποίων αποτελεί αυτή στη χώρα καταγωγής του, διατρέχει πραγματικό κίνδυνο να εκτελεστεί ή να υποβληθεί σε βασανιστήρια, σε απάνθρωπες ή εξευτελιστικές μεταχειρίσεις ή ποινές, να περιέλθει σε κατάσταση δουλείας ή ειλωτείας ή να διωχθεί ή να φυλακιστεί αυθαιρέτως.

87. Στο πλαίσιο αυτό και σύμφωνα με το άρθρο 3 της οδηγίας 2004/83, τα κράτη μέλη παραμένουν ελεύθερα να θεσπίσουν ή να διατηρήσουν σε ισχύ ευνοϊκότερες διατάξεις στο μέτρο, πάντως, που οι διατάξεις αυτές συνάδουν με την εν λόγω οδηγία.

88. Κατόπιν της απαντήσεως που προτείνω να δοθεί στο πρώτο ερώτημα, θεωρώ ότι δεν συντρέχει λόγος να εξεταστεί το δεύτερο ερώτημα που θέτει το αιτούν δικαστήριο.

Γ — Επί του τρίτου ερωτήματος

89. Με το τρίτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο, κατ' ουσίαν, αν είναι βάσιμος, κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ', της οδηγίας, ο φόβος του πρόσφυγα ότι θα διωχθεί σε περίπτωση που προτίθεται, μετά την επιστροφή του στη χώρα καταγωγής του, να προβεί στη διενέργεια θρησκευτικών πράξεων που θα θέσουν σε κίνδυνο τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητά του, ή αν, αντιθέτως, είναι εύλογο να αναμένεται από το άτομο αυτό να απέχει από τη διενέργειά τους.

90. Πολύ συγκεκριμένα, τίθεται το ερώτημα αν η διάταξη αυτή έχει την έννοια ότι ο φόβος του πρόσφυγα ότι θα διωχθεί είναι αβάσιμος αν αυτός μπορεί να αποφύγει πράξη διώξεως στη χώρα καταγωγής του παραιτούμενος από την εκδήλωση του θρησκευμάτός του δημοσίως.

91. Είμαι απολύτως αντίθετος προς αυτήν την ερμηνεία, τούτο δε για τους ακόλουθους λόγους.

92. Πρώτον, στο κείμενο της οδηγίας, και ιδίως στο άρθρο της 4, δεν απαντά έρεισμα για την ερμηνεία αυτή.

93. Στο πλαίσιο αιτήσεως διεθνούς προστασίας, ως γνωστόν, η υπεύθυνη για την εξέταση της αιτήσεως παροχής ασύλου αρχή οφείλει, κατά το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας, να εξετάζει αν είναι βάσιμος ο φόβος του ατόμου ότι θα διωχθεί με την επιστροφή του στη χώρα καταγωγής του. Ενώ το αίσθημα φόβου έχει υποκειμενικό χαρακτήρα, πρέπει να αποδειχθεί ότι αυτό δικαιολογείται λαμβανομένων υπόψη αντικειμενικότερων στοιχείων. Η εκτίμηση του βασίμου του φόβου θα στηρίζεται επομένως μόνο σε μια συγκεκριμένη αξιολόγηση των κινδύνων στους οποίους θα εκτεθεί ο ενδιαφερόμενος αφής στιγμής επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του.

94. Αυτό προϋποθέτει εξατομικευμένη αξιολόγηση της αιτήσεως διεθνούς προστασίας, οι αρχές της οποίας περιλαμβάνονται στο άρθρο 4 της οδηγίας.

95. Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 3, στοιχείο α', της οδηγίας, αυτό προϋποθέτει την εξέταση όλων των διαθέσιμων πληροφοριών και όλων των συναφών στοιχείων που σχετίζονται με τη γενική κατάσταση της χώρας καταγωγής του αιτούντος και μεταξύ άλλων των νόμων και του τρόπου εφαρμογής τους.

96. Ακολούθως, αυτό συνεπάγεται ότι θα εξεταστεί η συμπεριφορά του ατόμου αφής στιγμής επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του, και ιδίως ποιες θα είναι οι δραστηριότητες τις οποίες προτίθεται να ασκήσει.

97. Κατά το άρθρο 4, παράγραφοι 2, 3, στοιχεία β' έως δ', και 4, της οδηγίας, η υπεύθυνη για την εξέταση της αιτήσεως παροχής ασύλου αρχή πρέπει επομένως να συνεκτιμά όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες σχετικά με τον αιτούντα το άσυλο οι οποίες αφορούν, μεταξύ άλλων, την προσωπικότητα, τον χαρακτήρα, την προσωπική και διανοητική κατάστασή του, την ηλικία καθώς και τον πρότερο βίο του και τις δραστηριότητες τις οποίες άσκησε ή δεν άσκησε αφότου εγκατέλειψε τη χώρα καταγωγής του.

98. Όπως διαπιστώνουμε, πρόκειται για πολύ συγκεκριμένες πληροφορίες οι οποίες πρόκειται απλώς και μόνο να καταστήσουν δυνατό να καθοριστεί αν ο αιτών την παροχή ασύλου, αφής στιγμής επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του, υφίσταται βάσιμος φόβος ότι οι δραστηριότητες τις οποίες θα ασκήσει εκεί θα τον εκθέσουν στον κίνδυνο να υποστεί πράξη διώξεως. Αντιθέτως, κανένα στοιχείο της διατάξεως αυτής δεν είναι ενδεικτικό του ότι, στο πλαίσιο της εκτιμήσεως του βασίμου του φόβου, πρέπει να επιδιωχθεί η εξεύρεση λύσεως καθιστώντας δυνατόν στον αιτούντα την παροχή ασύλου να ζήσει στη χώρα καταγωγής του, χωρίς να φοβάται ότι θα εκτεθεί σε βιαιότητες, ζητώντας από αυτόν, ιδίως, να παραιτηθεί από ορισμένα εκ των κατοχυρωμένων υπέρ αυτού δικαιωμάτων και ελευθεριών.

99. Δεύτερον, αυτή η ερμηνεία δεν εξασφαλίζει την τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που διακηρύσσει ο Χάρτης, αντίθετα προς αυτό που προκύπτει από τη δεκάτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας και από πάγια νομολογία του Δικαστηρίου.

100. Αφενός, φρονώ ότι η συγκεκριμένη ερμηνεία είναι αντίθετη προς τον οφειλόμενο στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια την οποία καθιερώνει το άρθρο 1 του Χάρτη σεβασμό. Πράγματι, απαιτώντας από τον αιτούντα την παροχή ασύλου να αποκρύπτει, να τροποποιεί ή να απέχει από την ομολογία της πίστεώς του δημοσίως, του ζητούμε να αλλάξει αυτό που ενδεχομένως αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της ταυτότητάς του, δηλαδή, κατά κάποιο τρόπο, να απαρνηθεί τον εαυτό του. Όμως, ουδείς διαθέτει το δικαίωμα αυτό.

101. Αφετέρου, η ερμηνεία αυτή είναι αντίθετη προς το άρθρο 10 του Χάρτη, εφόσον συντείνει στο να στερήσει τον ενδιαφερόμενο από θεμελιώδες δικαίωμα που κατοχυρώνεται υπέρ αυτού από την εν λόγω διάταξη εκτός των ρητώς επιτρεπομένων περιπτώσεων του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη.

102. Επιπλέον, δεχόμενη την εν λόγω ερμηνεία, η υπεύθυνη για την εξέταση της αιτήσεως παροχής ασύλου αρχή θα διακινδύνευε να επιδεινώσει μία περίπτωση προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων από την οποία ο αιτών υποφέρει ήδη στη χώρα καταγωγής του. Τέλος, αυτή θα έτεινε στο να τον καταστήσει εν μέρει υπεύθυνο για τις βιαιοπραγίες που αυτός υφίσταται, ενώ είναι θύμα της καταπίεσης.

103. Τρίτον, δεν μπορούμε ευλόγως να αναμένουμε από αιτούντα την παροχή ασύλου να απέχει από την ομολογία της πίστεώς του ή να συγκαλύπτει οποιοδήποτε άλλο συστατικό της ταυτότητάς του στοιχείο προκειμένου να αποφύγει τη δίωξή του, χωρίς τον κίνδυνο απεμπολήσεως των δικαιωμάτων που η οδηγία τείνει να προστατεύσει και αποτυχίας των σκοπών που αυτή επιδιώκει²⁹.

104. Πράγματι, η δίωξη δεν παύει να αποτελεί δίωξη για τον λόγο ότι το άτομο μπορεί, επιστρέφοντας στη χώρα καταγωγής του, να επιδείξει αυτοσυγκράτηση και διακριτικότητα κατά την άσκηση των δικαιωμάτων του και των ελευθεριών του αποκρύπτοντας τη σεξουαλικότητα και τις πολιτικές απόψεις του, την ιδιότητα του μέλους μιας κοινότητας ή μη ασκώντας τα θρησκευτικά καθήκοντά του³⁰. Αν συνέβαινε τούτο, η οδηγία θα εστερείτο απλούστατα της πρακτικής αποτελεσματικότητάς της εφόσον θα καθιστούσε ανέφικτη την προστασία των ατόμων τα οποία, επειδή επιλέγουν να ασκούν τα δικαιώματά τους και τις ελευθερίες τους στην χώρα καταγωγής τους, εκτίθενται σε πράξεις διώξεως. Σε υποθέσεις όπως αυτές της κύριας δίκης, τούτο θα σήμαινε τη μη εφαρμογή των δικαιωμάτων τα οποία η οδηγία επιδιώκει να διασφαλίσει για τους Υ και Ζ και επί των οποίων ορθώς βασίζεται η αίτησή τους για την παροχή ασύλου, ήτοι το δικαίωμά τους να εκδηλώνουν δημοσίως το θρήσκευμά τους χωρίς τον φόβο διώξεώς τους.

105. Τέταρτον, στον τομέα αυτόν, τίποτε δεν υπακούει σε λογικές εκτιμήσεις. Όπως το Δικαστήριο έχει κρίνει με την απόφασή του *Salahadin Abdulla* κ.λπ.³¹, η σχετική με τη σοβαρότητα του κινδύνου εκτίμηση πρέπει, σε κάθε περίπτωση, να χωρεί με προσοχή και σύνεση, δεδομένου ότι διακυβεύονται ζητήματα ακεραιότητας του ανθρώπου και ατομικές ελευθερίες, ήτοι ζητήματα που άπτονται των θεμελιωδών αξιών της Ένωσης³². Το να αναμένει κανείς από αιτούντα την παροχή ασύλου ότι θα συμπεριφερθεί λογικά, ενώ ζει μέσα στην αβεβαιότητα και τον φόβο της επιθέσεως ή της φυλακίσεως, δεν επιτρέπει να κατανοηθεί ορθώς ο κίνδυνος στον οποίο το άτομο θα εκτεθεί. Πρόκειται για παρακινδυνευμένο στοίχημα και το δικαίωμα ασύλου δεν μπορεί να βασιστεί σε μια τέτοια πρόγνωση.

29 — Αποκλείω, προφανώς, από την εξέτασή μου τις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι θρησκευτικές τελετουργίες εκφεύγουν σε ικανό βαθμό της κοινής λογικής, όπως συμβαίνει με τις ανθρωποθυσίες ή τη χρήση ναρκωτικών.

30 — Βλ. απόφαση του Supreme Court of the United Kingdom (Ηνωμένο Βασίλειο), *HJ (Ιράν) κατά Secretary of State for the Home Department και HT (Καμερούν) κατά Same*, [2010] UKSC 31.

31 — Απόφαση της 2ας Μαρτίου 2010, C-175/08, C-176/08, C-178/08 και C-179/08 (Συλλογή 2010, σ. I-1493).

32 — Σκέψη 90.

Επιπλέον, κατά τη γνώμη μου, αυτό θα αποτελούσε απόδειξη απερισκεψίας. Πράγματι, ανεξαρτήτως των προσπαθειών που θα μπορέσει να καταβάλει ο ενδιαφερόμενος ως προς τον τρόπο με τον οποίο ζει δημοσίως, θα παραμείνει και θα εξακολουθήσει να είναι στη χώρα καταγωγής του αιρετικός, διαφωνών ή ομοφυλόφιλος. Ως γνωστόν, σε ορισμένες χώρες, όλες οι δραστηριότητες, ακόμη και οι πλέον ασήμαντες, μπορούν να αποτελέσουν πρόφαση για κάθε είδους κακομεταχείριση.

106. Κατόπιν των στοιχείων αυτών, θεωρώ, συνεπώς, ότι το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας έχει την έννοια ότι υφίσταται βάσιμος φόβος διώξεως του αν ο αιτών την παροχή ασύλου προτίθεται, αφής στιγμής επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του, να συνεχίσει τις θρησκευτικές δραστηριότητες που τον εκθέτουν σε κίνδυνο διώξεως. Στο πλαίσιο αυτό και προκειμένου να διασφαλιστεί η τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που διακηρύσσει ο Χάρτης, θεωρώ ότι η υπεύθυνη για την εξέταση της αιτήσεως παροχής ασύλου αρχή δεν μπορεί ευλόγως να αναμένει από τον αιτούντα να απέχει από τις εν λόγω δραστηριότητες και ιδίως από την ομολογία της πίστεώς του.

IV – Πρόταση

107. Υπό το φως των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο Bundesverwaltungsgericht ως εξής:

«1) Το άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους, έχει την έννοια ότι μπορεί να συνιστά “πράξη διώξεως” τυχόν σοβαρή προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας, οποιαδήποτε και αν είναι η συνιστώσα την οποία αφορά η εν λόγω προσβολή, αν ο αιτών τη χορήγηση ασύλου, λόγω της ασκήσεως της ελευθερίας αυτής ή της μη τηρήσεως των περιορισμών, αντικείμενο των οποίων αποτελεί αυτή στη χώρα καταγωγής του, διατρέχει πραγματικό κίνδυνο να εκτελεστεί ή να υποβληθεί σε βασανιστήρια, σε απάνθρωπες ή εξευτελιστικές μεταχειρίσεις ή ποινές, να περιέλθει σε κατάσταση δουλείας ή ειλωτείας ή να διωχθεί ή να φυλακιστεί αυθαίρετως.

Κατά το άρθρο 3 της οδηγίας 2004/83, τα κράτη μέλη δύνανται να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ ευνοϊκότερες διατάξεις υπό την προϋπόθεση, πάντως, ότι οι διατάξεις αυτές συνάδουν με την παρούσα οδηγία.

2) Το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/83 έχει την έννοια ότι υφίσταται βάσιμος φόβος διώξεως του αν ο αιτών την παροχή ασύλου προτίθεται, αφής στιγμής επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του, να συνεχίσει τις θρησκευτικές δραστηριότητες που τον εκθέτουν σε κίνδυνο διώξεως. Στο πλαίσιο αυτό και προκειμένου να διασφαλιστεί η τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που διακηρύσσει ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η υπεύθυνη για την εξέταση της αιτήσεως παροχής ασύλου αρχή δεν μπορεί ευλόγως να αναμένει από τον αιτούντα να απέχει από τις εν λόγω δραστηριότητες και ιδίως από την ομολογία της πίστεώς του.»